

Spinoza en het ecologische denken

Samenvattingen van de voordrachten tijdens de Spinoza-zomerweek Barchem, 22 t/m 26 juli 2019

Mens en natuur volgens Spinoza: is Spinoza ook schuldig aan de ecologische crisis?

Henri Krop

In de *Discours de la méthode* (1637) voorspelt Descartes dat de nieuwe wetenschap in tegenstelling tot de ‘ijdele speculatie van de scholen’ zal leiden tot het ware goed van de mensheid. De wetenschap verschaft ons ‘nuttige’ kennis die ons tot de ‘meesters en bezitters van de natuur’ maakt. Descartes uitte zich nog voorzichtig uit respect voor zijn tijdgenoten die alleen God als de schepper en heerser van de natuur zagen, maar onder invloed van de Verlichting heeft de westerse mens de laatste religieuze schroom afgelegd.

Volgens historici is het christendom echter zelf schuldig aan deze hoogmoed. In Genesis staat immers dat God de mens naar zijn evenbeeld geschapen heeft met de opdracht zich te vermenigvuldigen en de wereld aan zich te onderwerpen.

A. Negri (1981) ziet in Spinoza een ‘wilde anomalie’. De reden is dat hij tegen de tendens van de moderne filosofie ingaat die de mens in het centrum van de natuur stelt en hem op de leeg geworden troon van God plaatst.

Henri Krop zal een overzicht geven van de ideeën van Spinoza over de natuur en de mens en deze vergelijken met de ideeën van zijn tijdgenoten.

De plaats van de mens in de natuur volgens Spinoza en Ubuntu

Angela Roothaan

Een van de meest opvallende dingen in het denken van Spinoza is de plaats die hij het begrip natuur geeft. Toch is Spinoza niet per se een ecologisch denker. Het samenleven van alle levende wezens, en milieuproblemen die de mens veroorzaakt, komen bij hem nauwelijks aan bod. Natuur is bij hem een metafysisch begrip – hij zet het in om ons denken over de werkelijkheid te leiden. Het is ook opvallend dat Afrikaanse filosofen die over natuur en milieu denken Spinoza vaak met sympathie noemen. In de Afrikaanse milieufilosofie gaat het dan ook niet zozeer om een ecologische of een ethische benadering, maar vooral om een metafysische doordenking van wat natuur is. Uitgangspunt is: als wij onze plaats in de natuur niet goed begrijpen, dan wordt ecologie op een verkeerde grondslag gebaseerd, met alle gevolgen van dien.

In mijn lezing wil ik de (Afrikaanse) metafysica van Ubuntu bespreken, en laten zien op welke punten deze verwant is met de metafysica van Spinoza. Verschillen komen ook aan bod. Alsook de vraag: wat kunnen we nu, in deze tijd, met de ene of de andere manier van denken over mens en natuur – in het licht van onze dringende ecologische problemen.

Arne Naess' Ecosophy – a “Spinozistic” philosophy of ecological harmony or equilibrium

Marine Bedon, Lyon

The Norwegian philosopher Arne Naess (1912-2009) is considered the founder of the “deep ecology” movement in the 1970s, a time that environmental concerns emerged. The movement tried to address the roots of the ecological crisis, so to modify “attitudes towards nature and the whole conception of the relations of culture to nature”.¹ Nowadays concern over the environment is back on the international scene, given its deterioration and the inadequacy of “shallow” responses, and thanks to the encompassing aspect of the “deep” approach. In such a movement, philosophy plays a crucial role: it provides a system of representations, a conceptual and metaphysical or ontological framework, from which some guidelines for adequate action can be deduced. Everybody that agrees with the eight points of the deep ecology “platform”, would support the deep ecology movement irrespective of her/his own philosophical or religious conviction. Naess built what he called his own “ecosophy” on the basis of Spinoza’s *Ethics*. I make the assumption that his ecosophy is a contemporary interpretation of Spinoza’s philosophy in the *Ethics*: an interpretation of a special kind, a “reconstruction”, in the words of Naess.

¹ A. Naess, « Spinoza and ecology », *Philosophia*, 7 (1), p.45 (1977)

Spinoza en Gaia

Wim Lintsen

In *Ethica* 4/hoofdstuk 32 schrijft Spinoza: “...de menselijke macht is uitermate beperkt en wordt door de macht van de uitwendige dingen oneindig overtroffen”. De aarde is zo’n macht; zij bestaat meer dan 4,5 miljard jaar en heeft zich ontwikkeld tot een systeem dat veel weg heeft van een organisme waarin kunstmatige evenwichten in stand worden gehouden. Zo wordt het kalkniveau in de zeeën gereguleerd via een mondiale ‘kalkcyclus’, met als effect dat de oceanen niet oververzadigd raken van calcium. De zuurstof in de lucht die gewoonlijk snel verdwijnt via oxidatie, wordt op een constant niveau van 20% gehouden waardoor meercellige organismen energiek kunnen functioneren. En de temperatuur op aarde wordt, zo lijkt het, gereguleerd via een complexe thermostaat waarin gassen van de atmosfeer en werkingen van de biosfeer een belangrijke rol spelen.

De aarde als zelforganiserend systeem wordt ook wel Gaia genoemd. Dit systeem wordt thans intensief bestudeerd door aardwetenschappers mede met het oog op de mogelijke effecten van een veranderend klimaat. De rol van de mens moet daarbij nog goed worden begrepen en zoals Spinoza aan het eind van *Ethica* 4 zegt: “... naarmate wij dit goed begrijpen [is] het streven (conatus) van ons beste deel (het verstand) in overeenstemming met de orde van de gehele natuur”.

Spinoza: een nuttige gids in het antropoceen?

René ten Bos

Het antropoceen is de in de wetenschap steeds courantere naam van het tijdperk waarin de mens als eerste soort invloed uitoefent op het klimaat, op de oceanen en op de aarde zelf. 'Antropoceen' is over het algemeen een alarmerend of apocalyptisch concept. De invloed van de mens op de aarde lijkt immers verre van positief.

René ten Bos constateert in *Dwalen in het Antropoceen* een grootschalige verdwazing in onze samenleving ten aanzien van een belangrijke kwestie als klimaatverandering. Een term als 'Antropoceen' lijkt ons meer grip te geven op de problematiek, maar dat is volgens Ten Bos slechts schijn. Het alarmisme en het apocalyptische denken die tot uitdrukking komen in dit begrip helpen niet om meer richting te vinden. Ten Bos meent dat wij moeten leren ons open te stellen voor andere navigiertechnieken. René ten Bos zal op 24 juli onder andere ingaan op de vraag of Spinoza een gids kan zijn in het antropoceen

---

Feeling at Home in the World: A Spinozic Legacy

Eccy de Jonge, London

Though the study of ecology has come to fill that branch of biology that deals with the relations of organisms to one another and to their physical surrounds, the adaption of ecological philosophy – a *deep* ecology - has emphasised cultivating a specific ecological self. This paper attempts to show how such a self may be endorsed in Spinoza's metaphysics. Taking as its starting point the etymology of the Greek word: οἶκος meaning dwelling place or home (from which the word 'ecology' is derived) the reason why we – as human beings - often fail to recognise the larger environment as our home or only seem to care or protect that which is closest to us is explored. A Spinozic interpretation reveals that this failure stems primarily from holding inadequate ideas which, as both emotions *and* cognitive beliefs, are experienced as a feeling of dis-ease. Even before arriving at the intellectual love of God which Spinoza turns to in Part 5 of the *Ethics*, his thought already offers a rebuttal to our failure to feel at home in the larger world through helping us recognise our relationship to others via the prism of our everyday felt experiences.

De Nederlandse milieubeweging en het milieubeleid en de motivatie van milieuactivisten, beleidsmakers en politici.

Jan Boom en Felix Luitwieler

I. Wat bewoog de vroege milieubeschermers (1965-1980) en hoe ontwikkelde zich het inzicht in de wetten van de natuur waarvan we deel uitmaken. De ontdekking van de samenhang van het leven in zelforganiserende kringloopsystemen – zoals die gegenereerd door fotosynthese en verbranding - en van de regeling en ontregeling daarvan, zal worden geschetst aan de hand van voorbeelden uit de strijd om het behoud van de Waddenzee. Verdedigd zal worden dat het opnieuw ontdekte besef van een diep gewortelde en beredeneerbare samenhang van mens en natuur zijn wortels heeft in de Verlichtingsfilosofie, in het bijzonder die van Spinoza.

II. In grote lijnen een overzicht van het milieubeleid vanaf de Hinderwet uit 1875 naar de wetten op het gebied van natuur en leefmilieu 100 later en de Nationale Milieubeleidsplannen (NMP's) in de jaren tachtig en negentig tot opsplitsing over drie ministeries zonder planmatige aanpak. Van de alarmfase in de zeventiger jaren met het rapport van de Club van Rome tot de consolidatie in het Europese milieubeleid.

De actualiteit van de Politieke Verhandeling van Spinoza en De Heerser van Machiavelli.

Ecologie, macht en onmacht bij Spinoza

Paul Juffermans

In de filosofie van Spinoza spelen de begrippen macht (*potentia*) en onmacht (*impotentia*) een centrale rol. Macht is onlosmakelijk verbonden met adequate kennis, onmacht met onwetendheid. In verband met het ecologische probleem moet de vraag worden gesteld in hoeverre het menselijk handelen ten aanzien van de natuur gebaseerd is op begrip dan wel op onbegrip. In het laatste geval wordt technologie als middel tot beheersing van de natuur ingezet vanuit irrationele motieven en keert de technologische macht van de mens zich uiteindelijk tegen die mens zelf. Een ecologisch denken, gebaseerd op een adequaat begrip van de natuur (inclusief de menselijke natuur), impliceert dat de mens zijn beperkte macht effectueert, doordat hij zijn plaats in die natuur adequaat begrijpt. Een denken daarentegen dat zich als instrumentele rationaliteit laat gebruiken voor niet redelijke doeleinden en dienstbaar is aan menselijke passies en mateloze verlangens doet menselijke macht omslaan in onmacht.